

Sakari Suutarinen

Yhteiskuntaopetuksen sisällöt opettajien kokemana – Suomessa reformin aika?

Tässä artikkelissa verrataan Suomen peruskoulun yhteiskuntatiedon opettajien käsityksiä yhteiskuntaopetuksen sisällöistä 27 muun maan vastaavan opettajaryhmän käsityksiin. Tulosten mukaan Suomessa suuri osa keskeisinä pidettyjä yhteiskuntaopetuksen sisällöistä pyritään opettamaan kansainvälisesti tarkasteltuna poikkeuksellisen myöhään peruskoulun viimeisellä luokalla. Suomessa yhteiskuntaopetus keskittyy historia ja yhteiskuntaoppi nimisiin oppiaineisiin. Historiaa opiskellaan Suomessa enemmän kuin yhteiskuntaoppia ja se opiskellaan ennen yhteiskuntaopin aloittamista. Suomessa yhteiskuntaopetus painottuu historiaan ja sen opiskelun yhteydessä jäävät monet keskeiset yhteiskuntasisällöt vähälle käsittelylle. Perustellusti on myös syytä olettaa, että useat kansainvälisesti keskeisiksi katsotut yhteiskuntasisällöt eivät myöskään nouse Suomessa annettavassa yhteiskuntaopin opetuksessa keskeiseen asemaan. Erityisesti Suomessa jäädään jälkeen asenne- ja toimintatavoitteiden osalta. Tältä pohjalta voidaan perustellusti olettaa, että peruskoulun yhteiskuntaopetukseen jää olennaisia aukkoja, joita on hankala paikata lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten yhteiskuntaopetuksessa.

Artikkeli pohjaa IEA/Civic –tutkimuksen tuloksiin. Aineisto kerättiin peruskoulun päättövaiheen oppilailta, opettajilta ja rehtoreilta vuonna 1999 ja tuloksia siitä on saatu julkaista vuodesta 2001 lähtien. Lisätietoa Civic-tutkimuksesta osoitteessa <http://ktl.jyu.fi/arkisto/civics/>. Suomen opetussuunnitelmissa ja tuntijaossa on tehty muutoksia vuosituhaten alussa, mutta niitä ei voida pitää kovin syvällisinä. Muutosten vaikutukset ovat nähtävissä lähivuosina kun Suomi on osallistumassa seuraavaan yhteiskunnallisen alueen koulututkimukseen (IEA/ICCS), jonka kenttävaihe on vuonna 2009. Uuden tutkimuksen tulokset on saatava nopeasti keskustelun pohjaksi ja yhteiskuntaopetuksen uudistamiseen on syytä valmistautua.

Keskeiset yhteiskuntaopetuksen sisällöt

Yhteiskuntaopetuksen piiriin voidaan lukea kaikki yhteiskuntaa käsittelevät oppisisällöt. Suomessa peruskoulun päättövaiheessa koulujen yhteiskuntaa käsittelevät sisällöt keskittyvät paljolti historian ja yhteiskuntaopin alueelle. Tästä syystä Civic-tutkimuksen piiriin otettiin Suomessa vain historian ja yhteiskuntaopin opettajia. Suomesta tutkimukseen otti osaa 312 opettajaa. Tutkimuksessa nimettiin 20 yhteiskuntaopetuksen keskeistä sisältöaluetta, joita koskeviin kysymyksiin opettajia pyydettiin vastaamaan. Luetteloa ei voida pitää kaikkea yhteiskuntaopetusta kattavana. Valitut sisältöalueen edustavat kuitenkin monipuolisesti yhteiskuntaopetuksen keskeisiä sisältöalueita ja niitä koskevien opettajien antamien vastausten pohjalta on mahdollista tehdä päätelmiä kansainvälisistä eroista ja kunkin maan painotuksista.

Keskeiset sisältöalueet on esitetty seuraavassa luettelossa:

Oman maan perustuslaki ja valtion poliittiset instituutiot
Kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet
Erilaiset käsitykset demokratiasta

Erilaiset poliittiset järjestelmät
Vaalit ja vaalijärjestelmät
Oikeusjärjestelmä
Ihmis- ja kansalaisoikeudet
Kansakunnan historian merkittävät vaiheet
Kansainväliset järjestöt
Kansainväliset ongelmat ja kansainväliset suhteet
Muuttoliikkeet (siirtolaisuus)
Taloudelliset kysymykset
Sosiaalinen hyvinvointijärjestelmä
Ammattiliitot
Sukupuolten tasa-arvo
Kulttuuriset erot ja vähemmistöt
Ympäristökysymykset
Kansalaishyveet
Propagandan ja manipulaation vaarat
Joukkoviestimet (media)

Opettajia kysyttiin käsityksiä sisältöalueisiin neliportaisella asteikolla. Vastaukset pisteytettiin numeroilla 1-4 . Kysymykset olivat seuraavat:

- (a) Kuinka tärkeänä pidät tätä aihepiiriä yhteiskunnalliselle kasvatukselle? Kysymyksen vastaukset annettiin asteikolla: en lainkaan tärkeänä, ei kovin tärkeänä, tärkeänä, hyvin tärkeänä
(b) Kuinka varmaksi tunnet itsesi käsitellessäsi tätä aihepiiriä? Kysymyksen vastaukset annettiin asteikolla: en lainkaan varmaksi, suhteellisen varmaksi, varmaksi, hyvin varmaksi
(c) Missä määrin oppilailla on edellisten ja 8. luokan käytyään ollut tilaisuutta perehtyä tähän aihepiiriin? Kysymyksen vastaukset annettiin asteikolla: ei lainkaan, vähän, melko paljon, varsin paljon

Kaksi ensimmäistä kysymystä kohdistui opettajan käsitykseen yhteiskunnallisesta kasvatuksesta kokonaisuutena ja koko sisältöalueen opetukseen. Kolmas kysymys kattaa Suomen peruskoulussa annettavan historian opetuksen 8. luokan loppuun saakka, mutta rajaa 9. luokalla annettavan yhteiskuntaopin opetuksen pois. Tämä on toisaalta valitettavaa, koska näin jää saamatta opettajien arvio koko peruskoulun yhteiskuntaopetuksen kattavuudesta. Toisaalta kysymyksenasettelu antaa mahdollisuuden tarkastella vastausten perusteella, kuinka paljon historian opetuksen yhteydessä opetetaan keskeisiksi katsottuja yhteiskuntasisältöjä.

Kansainvälisessä vertailussa opettajien osalta otoksen on ajateltu olevan edustava siten, että opettajien vastausten painoarvossa on matemaattisesti huomioitu se, kuinka montaa tutkimukseen osallistunutta oppilasta he opettavat. Käytännössä tämä tarkoittaa, että Suomen osalta aineistosta on huomioitu noin 150 opettajan vastaukset. Artikkelissa keskitytään vertaamaan Suomen tulosta kansainväliseen keskiarvoon ja lähialueen maihin. Vertailu esitetään keskiarvopohjaisesti. Tilastollisesti merkitsevä erona voidaan pääsääntöisesti pitää keskiarvon eroa, kun se on suurempi kuin 0.10 (ks. liite)

Oheisessa tarkastelussa pyritään osoittamaan Suomen yhteiskuntaopetukselle tyypilliset piirteet kansainvälisesti tarkasteltuna. Seuraavassa verrataan Suomen opettajien vastausten keskiarvoja kansainväliseen keskiarvoon ja lähialueen maiden keskiarvoon kunkin sisältöalueen kohdalla. Tarkastelu kohdistuu siis erityisesti niihin sisältöalueisiin, joissa Suomen tulos poikkeaa merkitsevästi kansainvälisestä 28 maan keskiarvosta ja/tai lähialueen maiden tuloksista. Lähialueen maina tarkastelussa ovat Ruotsi, Norja, Tanska, Viro ja Venäjä.

Suomessa kansalaishyveet ja ympäristökysymykset vähemmän tärkeitä

Tarkastelu osoitti Suomen poikkeavan merkitsevästi muista maista useiden sisältöjen kohdalla. Samankaltaisuutta Suomen painotuksissa esiintyi erityisesti Viron kanssa. Suomen opettajat pitivät useita sisältöalueita vähemmän tärkeinä kuin muiden maiden opettajat. Suurimmat erot kansainväliseen keskiarvoon Suomen opettajilla olivat kansalaishyveiden ja ympäristökysymysten kohdalla. Selityksinä näille eroille voidaan pitää sitä, että Suomessa opettajat korostavat tietotavoitteita ja karttavat kajoamista arvoihin opetuksessaan. Näin kansalaishyveet saatetaan kokea opetukselle soveltumattomina arvotavoitteina. Ympäristöasioihin taas Suomen yhteiskuntaopettajat eivät ehkä katso sisältöasiatuntemuksensa riittävän. Tämä on harmi, koska oppilaiden arvioiden mukaan ympäristösuojelun tärkeys jää ylipäätään vähemmälle korostukselle Suomessa kuin muualla (Suutarinen 2006, 105). Yllättävänä voidaan pitää propagandan ja joukkoviestimen kuulumisen vähemmän tärkeinä pidettyjen sisältöjen luetteloon. Ero on suuri näiden sisältöalueiden tärkeydestä etenkin verrattuna pohjoismaisten opettajien käsityksiin. Tulos voi olla kenties seurausta ajankohtaisten asioiden vähäisestä käsittelystä Suomen kouluissa.

Seuraavaksi on lueteltu sisältöalueet, joissa Suomen opettajien käsitykset poikkesivat pääsääntöisesti tarkasteltuna tilastollisesti merkitsevästi kansainvälisestä keskiarvosta ja lähialueen maista. Oheisissa luetteloissa kunkin sisältöalueen edessä on mainittu Suomen keskiarvon ero kansainväliseen keskiarvoon. Merkitsevänä voidaan pääsääntöisesti pitää eroa, joka on enemmän kuin 0.10. Suluissa on mainittu maa, jonka opettajien käsitys on lähellä Suomen opettajien käsitystä eikä ero ole merkitsevä Suomen opettajien käsitykseen.

Suomen opettajat eivät pitäneet seuraavia sisältöalueita niin tärkeänä kuin muiden maiden opettajat:

- 0,18 Erilaiset poliittiset järjestelmät (samoin Viro)
- 0,19 Ihmis- ja kansalaisoikeudet (samoin Norja, Tanska ja Viro)
- 0,20 Kansainväliset järjestöt
- 0,15 Sukupuolten tasa-arvo
- 0,12 Kulttuuriset erot ja vähemmistöt (samoin Viro ja Venäjä)
- 0,39 Ympäristökysymykset
- 0,49 Kansalaishyveet (samoin Tanska)
- 0,11 Propagandan ja manipulaation vaarat (samoin Viro ja Venäjä)
- 0,14 Joukkoviestimet (media) (samoin Venäjä)

Suomen opettajat pitivät vain kolmea sisältöaluetta tärkeämpänä kuin muiden maiden opettajat. Yllättävänä voidaan pitää, että suomen opettajat pitivät taloudellisia kysymyksiä tärkeämpänä sisältönä kuin muiden maiden opettajat. Tässä mielessä taloustiedon opetuksen lisääminen on ollut linjassa opettajien käsityksen kanssa. Kansakunnan historian korostaminen Suomessa ei puolestaan ole yllättävää, koska se korostuu Suomessa jo opettajien taustakoulutuksessa ja koulun perinteessä. Kansallisen vaalijärjestelmän opettaminen taas koetaan Suomessa tärkeäksi, koska se nähdään historiassa edistykselliseksi ja siihen kiinnitetään julkisuudessa paljon huomiota.

Suomen opettajat pitivät seuraavia sisältöalueita tärkeämpänä kuin muiden maiden opettajat:

- +0.20 Vaalit ja vaalijärjestelmät
- +0.17 Kansakunnan historian merkittävät vaiheet
- +0.24 Taloudelliset kysymykset (samoin Venäjä, Viro ja Ruotsi)

Ylipäättään sisältöalueiden koetun tärkeyden tarkastelu antaa kuvan kansallisesti painottuneesta yhteiskuntaopetuksesta. Kun tiedetään yhteiskuntaopetuksen Suomessa olevan historiakeskeistä, niin tulos on myös ymmärrettävä tätä taustaa vasten. Suomessa korostuu kollektiivinen kansallinen historia, jossa vähemmälle huomiolle jäävät kansalaishyveet ja -oikeudet sekä laajasti katsottuna eri kulttuurien väliseen kanssakäymiseen liittyvät sisällöt. On johdonmukaista ajatella, että tämä on nähtävissä oheisella tavalla opettajien käsityksissä eri sisältöjen tärkeydestä. Opettajakunta on hyväksynyt keskeiset Suomessa opetettavat asiat tärkeiksi sisällöiksi. Samalla on etäännytty erityisesti muista Pohjoismaista. On yllättävää, että Suomen opettajat jäivät kansainvälisesti tarkasteltuna yksin painottaessaan voimakkaasti historiasisältöjen tärkeyttä.

Suomen opettajat varmoja tärkeinä pitämissään asioissa

Suomen opettajat arvioivat itsensä keskimääräisesti yhtä varmoiksi opettamaan sisältöjä kuin muiden maiden opettajat. Suomen opettajat kokivat kuitenkin vähemmän varmuutta käsitellessään seuraavia aihepiirejä kuin muiden maiden opettajat:

Epävarma

- 0,16 Kansainväliset järjestöt (samoin Viro)
- 0,13 Sukupuolten tasa-arvo (samoin Viro)
- 0,31 Kulttuuriset erot ja vähemmistöt (samoin Viro)
- 0,64 Ympäristökysymykset
- 0,31 Kansalaishyveet (samoin Viro)
- 0,13 Joukkoviestimet (media) (samoin Viro)

Erityisen epävarmoja Suomen opettajat ovat opettaessaan ympäristökysymyksiä ja kulttuurillisia eroja sekä vähemmistöasioita. Ympäristökysymyksen ovat jääneet varsin vähälle huomiolle Suomen yhteiskuntaopetuksessa eikä yhteiskuntaopettajien koulutus ilmeisestikään tue niiden käsittelyä. Kulttuuriset erot ja vähemmistöt on alueena jäänyt myös varsin vähälle Suomen koulun arjessa. Opetuksessa on korostunut kansallinen yhtenäisyys eikä maan sisäisiä etnisiä ja kulttuurieroja ole haluttu sisällyttää opintoihin (Suutarinen 2000, 115)

Suomen opettajat kokevat lisäksi olevansa neljässä muussakin sisällössä epävarmempiksi kuin muiden maiden opettajat. Sisällöt ovat samoja kuin ne sisällöt, jotka Suomen opettajat kokivat vähemmän tärkeiksi sisällöiksi. Viron opettajat kokivat pääsääntöisesti olevansa epävarmempia opettamaan yhteiskuntasisältöjä kuin muiden maiden opettajat. Ympäristökysymysten kohdalla he olivat kuitenkin merkittävästi varmempia kuin Suomen opettajat.

Suomen opettajat kokivat itsensä varmoiksi samojen sisältöjen opettamisessa, jotka he kokivat tärkeiksi sisällöiksi yhteiskunnallisenkasvatuksen kannalta. He arvioivat itsensä enemmän varmoiksi käsitellessään seuraavia aihepiirejä kuin muiden maiden opettajat:

- +0,45 Vaalit ja vaalijärjestelmät
- +0,42 Kansakunnan historian merkittävät vaiheet
- +0,15 Taloudelliset kysymykset (samoin Ruotsi ja Venäjä)

Vain muutamia luettelon sisältöalueisiin perehdytään Suomessa historian opiskelun yhteydessä

Opettajia pyydettiin arvioimaan missä määrin oppilaille on edellisten ja 8. luokan käytyään ollut tilaisuutta perehtyä sisältöalueisiin. Koska Suomessa yhteiskuntasisältöjen opetus keskittyy historian ja yhteiskuntaopin yhteyteen, niin oheinen kysymys voidaan tulkita myös siten, että se tarkoittaa pitkälle samaa kuin kysymys: Missä määrin oppilaille on historian opinnoissaan ollut tilaisuutta perehtyä tähän aihepiiriin?

Vastauksissa näkyy selkeästi se, että valtaosa sisältöalueista koetaan oppilaille vieraiksi vielä 8. luokan jälkeen. Kuitenkin joitakin sisältöalueita opetetaan viimeistään 8. luokalla enemmän kuin muissa maissa keskimäärin. Tällaisia ovat:

- +0,49 Kansakunnan historian merkittävät vaiheet
- +0,41 Kansainväliset ongelmat ja kansainväliset suhteet (samoin Ruotsi, Norja ja Tanska)
- +0,14 Muuttoliikkeet (siirtolaisuus) (samoin Tanska ja Ruotsi)

Kansakunnan historian painottaminen näin voimakkaasti on siis Suomen erityispiirre. Tarkasteltavista muista maista Venäjä on lähimpänä Suomea ja tilastollinen ero siihenkin on merkitsevä. Oheinen lista osoittaa kuitenkin, että opettajat kokevat historian opintojen yhteydessä onnistuvansa käsittelemään muitakin kuin ainoastaan historiaan liittyviä tavoitteita. Historia näyttää siis soveltuvan hyvin niin kansainvälisten ongelmien kuin siirtolaisuuskysymystenkin tarkasteluun. Näiden sisältöalueiden osalta Suomi on Pohjoismaiden joukossa.

Miltei kaikki muut sisällöt (12 sisältöaluetta) olivat sellaisia, joiden kohdalla Suomen opettajat katsoivat, että oppilaille oli selkeästi vähemmän mahdollisuuksia perehtyä 8. lk loppuun mennessä kuin muiden maiden opettajat katsoivat omissa maissaan olevan mahdollista.

Seuraavia sisältöjä käsitellään 8. lk loppuun mennessä Suomessa opettajien käsityksen mukaan vähemmän kuin muissa maissa

- 0,49 oman maan perustuslaki ja valtion poliittiset instituutiot
- 0,63 Kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet
- 0,45 Vaalit ja vaalijärjestelmät
- 0,42 Oikeusjärjestelmä
- 0,38 Ihmis- ja kansalaisoikeudet (samoin Viro)
- 0,12 Taloudelliset kysymykset (samoin Viro ja Norja)
- 0,41 Sosiaalinen hyvinvointijärjestelmä
- 0,36 Ammattiliitot (samoin Viro)
- 0,41 Sukupuolten tasa-arvo (samoin Viro)
- 0,21 Kulttuuriset erot ja vähemmistöt (samoin Viro ja Venäjä)
- 0,79 Ympäristökysymykset

-0,56 Kansalaishyveet
-0,32 Joukkoviestimet (samoin Viro)

Oheinen lista osoittaa vakuuttavasti, että Suomessa 8. lk päättäneillä nuorilla ei ole ollut tilaisuutta perehtyä moniin keskeisiin sisältöihin. Jos opetussuunnitelmaa ajatellaan teknisenä ratkaisuna, niin asiasta ei tarvitsisi olla kovin huolissaan, koska monet edellisessä luettelossa olevat sisällöt ovat 9. luokan yhteiskuntaopin sisältöjä. Kriittisemmin katsottuna Suomen yhteiskuntaopin ratkaisut vaikuttavat erikoisilta ja kyseenalaisilta. Oheiset suuret erot Suomen ja kansainvälisten keskiarvojen välillä osoittavat, että Suomessa pyritään suorastaan välttämään yhteiskuntasisältöjen opettamista ennen 9. luokaa. Mikäli ajatuksena on opettaa nuorille peruskoulun aikana vain tietoja yhteiskunnasta, niin menettelyä voidaan puolustaa. Jos taas ajatuksena on antaa nuorille mahdollisimman varhain edellytykset osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja ylipäättään antaa nuorille kansalaisena toimimisen mahdollisuudet, niin ratkaisu voidaan kyseenalaistaa. Vielä kyseenalaisemmalta ratkaisu näyttää, jos on syytä olettaa, että osa yllämainituista sisältöalueista voi jäädä vähäiselle käsittelylle myös 9. luokalla.

Vähemmän tärkeinä pidetyt ja myöhään opetetuksi aiotut sisällöt – mahdolliset yhteiskuntaopetuksen aukot

Oheisen tarkastelun pohjalta ei voida tehdä varmoja johtopäätöksiä siitä, mitkä sisällöt jäävät vähälle huomiolle Suomessa myös peruskoulun 9. luokan jälkeenkin. Sen sijaan selkeä johtopäätös on, että valtaosa yhteiskuntaopetuksessa keskeisiksi katsottuja sisältöjä jää vähälle käsittelylle ennen 9. luokkaa. Suomen opetussuunnitelma on tältä osin hyvin poikkeuksellinen muihin maihin verrattuna. Arvattavaksi jää, mikä merkitys tällä ”lykättyllä” yhteiskuntaopetuksella on nuorten yhteiskunnallisen suuntautumisen kannalta. Voisiko tämä osaltaan selittää esim. Suomen nuorten vähäisen keskustelun politiikasta, vähäisen kiinnostuksen politiikkaan ja yhteiskunnalliseen toimintaan? Tässä yhteydessä voi vain arvailla, mikä merkitys nuorten yhteiskunnalliselle aktiivisuudelle on sillä, ette esimerkiksi poliittisiin-, ihmis- ja kansalaisoikeuksiin ei perehdytä ennen peruskoulun päättävää luokkaa.

Kuvaa Suomen yhteiskuntaopetuksesta synkentää se, että aineisto antaa mahdollisuuden olettaa, että eräät sisällöt jäävät vähälle huomiolle Suomen peruskouluissa vielä 9. lk jälkeenkin. Seuraavassa on lueteltu ne sisältöalueet, joita yhteiskuntaopettajat eivät pidä tärkeinä, joiden opetuksessa opettajat ovat vähemmän varmoja ja joita ei opeteta paljoa ennen 9. luokkaa. Nämä sisällöt edellyttäisivät erityisen panostuksen 9. luokan yhteiskuntaopin opetuksessa, jos haluttaisiin antaa oppilaille mahdollisuus perehtyä niihin läheskään siinä määrin kuin mitä muiden maiden nuorilla on siihen mahdollisuus. Koska Suomen opettajat eivät pidä näitä sisältöjä niin tärkeänä kuin muiden maiden opettajat, on oletettavaa, ettei oheisia sisältöjä käsitellä siinä määrin kuin muissa maissa. Vielä on syytä huomioda, että monessa muussa maassa kyseisiä sisältöjä painotetaan mahdollisesti vielä 9. luokan aikana, jolloin ero saattaa vain kasvaa verrattuna Suomeen.

Tällaisia Suomen yhteiskuntaopetuksen mahdollisia aukkoja ovat seuraavat sisältöalueet:

Kansalaishyveet
Ympäristökysymykset
Joukkoviestimet

Sukupuolten tasa-arvo (samoin Viron ja Venäjä)
Kulttuuriset erot ja vähemmistöt (samoin Viro ja Venäjä)

Edellisten sisältöalueiden lisäksi Suomen yhteiskuntaopetuksen todennäköisinä ”aukkoina” suhteessa muihin Pohjoismaihin voidaan pitää niitä alueita, joissa Suomen tulos poikkeaa muiden Pohjoismaiden tuloksista merkittävästi niin sisältöalueen koetun tärkeyden, opettajan varmuuden kuin toteutuneen päättöluokkaa edeltäneen opetuksenkin osalta. Nämä sisältöalueet ovat edellisten lisäksi seuraavat:

Erilaiset poliittiset järjestelmät (samoin Norja opettajan varmuuden kohdalla)
Kansainväliset järjestöt

Suomen eroa suhteessa muihin pohjoismaihin korostaa vielä Suomen historiakeskeisyys. Kun Suomen opettajat korostavat kansakunnan historian tärkeyttä merkittävästi enemmän kuin opettajat kaikissa tutkimuksessa osallistuneissa maissa keskimäärin, niin kaikkien muiden Pohjoismaiden opettajat korostavat sitä puolestaan merkittävästi vähemmän kuin opettajat kaikissa tutkimuksessa osallistuneissa maissa keskimäärin. Pohjoismaiden keskinäisessä tarkastelussa Suomen yhteiskuntaopetuksessa nousee esiin entistä selvempänä kollektiivisen nationalistinen korostus kun taas yksilökeskeisempi kansalaisen nykypäivän toimintaa mahdollistava näkökulma (esim. kansalaishyveet ja kansainväliset järjestöt) jäävät vähemmälle huomiolle.

Suomen lykätty ja aukollinen yhteiskuntaopetus – nuorten passiivisuus seurauksena?

Uudet opetussuunnitelmat on Suomen peruskoulussa otettu käyttöön viime vuosien aikana. Uudistukseen on kuulunut yhteiskuntaopin erottaminen omaksi oppiaineekseen. Ensimmäiset yhteiskuntaopin erilliset arvosanat annetaan keväällä 2007. Tuntimäärissä opetuksen suurin muutos on ollut taloustiedon opetuksen lisääminen peruskoulun päättävällä luokalla yhdellä vuosiviikkotunnilla. Muuten sisällölliset muutokset yhteiskuntaopetuksessa lienevät jääneet pieniksi. Opetussuunnitelmissa mainittujen aihekokonaisuuksien toteuttamisesta ei liene toistaiseksi saatavilla systemaattista tietoa.

Suomen yhteiskuntatiedon opettajat ovat tutkimuksessa osoittautuneet varsin itsenäiseksi joukoksi. Heidän työnsä ohjaaminen oppikirjojen ja opetussuunnitelmien kautta ei ole itsestäänselvyys. Kansainvälisessä vertailussa Suomen opettajat luottivat enemmän kuin muiden maiden opettajat itse tehtyihin materiaaleihin ja eivät arvostaneet opetussuunnitelmia siinä määrin kuin opettajat muissa maissa (Suutarinen 2006, 116). Myös tätä taustaa vasten nähtynä voidaan vuosituhannen alun yhteiskuntaopetuksen sisältömuutosten ajatella olleen pieniä.

Civic -tutkimuksen tiedot on kerätty keväällä 1999. Tässä artikkelissa tulosten tarkastelu on rajautunut pääosin keskiarvojen tarkasteluun. Artikkelissa esitetty sisältöalueiden lista kattaa yhteiskuntaopetuksessa kansainvälisesti tärkeiksi koettuja alueita, mutta sen ei ole ajateltukaan olevan kattava. Esimerkiksi Suomessa paljon opetettuun historiaan kohdistui suoraan vain yksi kysymys. Tutkimuksen kohteena olevat sisältöalueet ovat kuitenkin kansainvälisesti keskeisiksi koettuja sisältöjä, jotka on valittu edustamaan monipuolisesti tärkeinä pidettyjä yhteiskuntakasvatuksen aihepiirejä.

Oheinen tarkastelu osoitti Suomen koko ikäluokalle tarkoitettuna yhteiskuntaopetuksen olevan erityisen painottunut peruskoulun viimeiselle luokalle. Tähän on johtanut vanha traditio ja

pyrkimys yhtenäiseen ja kronologiseen historia-painotteiseen yhteiskuntaopetukseen. Toisena syynä yhteiskuntaopetuksen ”lykättyyn malliin” saattaa olla käsitys yhteiskunnallisen tiedon vaikeudesta tai sopimattomuudesta nuorille. Toisaalta on voitu myös painottaa yhteiskuntatiedon tärkeyttä sijoittamalla se ”arvokkaimmalle” paikalle peruskoulun päättövaiheeseen. Tämä ajattelu pätee todennäköisesti uuden taloustiedon sisällön suhteen. Se on sijoitettu keskelle viimeistä lukuvuotta ja se muodostaa noin kolmasosan yhden oppiaineen arvosanasta. Kilpaillessaan jatko-opintopaikoista nuoret ovat valmiita panostamaan henkilökohtaiseen menestymiseen opinnoissa. Yhteiskuntaopin erottaminen omaksi arvosanakseen saattaa siten vain lisätä tietopainotteisuutta ja opettajien paineita korostaa oppilaiden yksilötietoja arvostelussa. Samalla on opettajien keskuudessa saattanut vahvistua entuudestaan käsitys, että yhteiskuntaopin sisältöjä ei tule opettaa ennen päättöluokkaa. Myös ajankohtaisten asioiden seuraaminen on samalla saattanut vähentyä alemmilta luokka-asteilta.

Civic-tutkimus osoitti, että Suomen nuorten hyvät yhteiskunnalliset tiedot eivät johda myönteisinä pidettyihin kansalaisasenteisiin. Esimerkiksi tutkimukseen osallistuneiden maiden nuorista Suomen nuoret pitivät kaikkein vähiten kansalaisten aktiivista toimintaa tärkeänä. Oheinen tarkastelu on osoittanut, että Suomen yhteiskuntaopetus on monin tavoin poikkeuksellinen. On syytä olettaa, että monien keskeisten sisältöjen käsittelyn lykkääminen päättöluokalle ei ole perusteltua. Näin etenkin, kun on olemassa tietoja, että nuoret omaksuvat poliittisen kulttuurin yllättävän nuorena (Torney-Purta 2001, 70). Nuorten yhteiskunnallista aktiivisuutta lienee myös hankala herätellä sellaisilla Suomen opettajien korostamalla keskeisillä sisällöillä, kuten vaalijärjestelmä ja talous.

Suomen yhteiskuntaopetuksessa todennäköisesti olevat aukot on myös helposti kytkettävissä nuorten passiivisuuteen. On helposti kuviteltavissa, että jos opetuksessa lykätään ja vältellään sisältöalueita, kuten sukupuolten tasa-arvo, vähemmistöt, joukkoviestimet ja ympäristökysymykset, niin ei myöskään nuorten aktiivisuutta näillä alueilla voida herättää.

Yhteiskuntaopetuksen kehittäminen

Yhteiskuntaopetuksen on syytä uudistua, jos tavoitteeksi asetetaan aktiivinen kansalaisuus. Tästä näkökulmasta on syytä tarkastella yhteiskuntaopetusta kokonaisuutena. Kansalaisena toimimisen edellytyksiä on syytä luoda opetuksen yhteydessä huomattavasti aikaisemmin kuin päättöluokalla. Monet Suomessa vältellyistä sisällöistä ovat luonteeltaan sellaisia, joihin perehtyminen edellyttää keskustelua, pohdintaa ja erilaisten mielipiteiden sietämistä. Usein näistä sisällöistä saatavat tiedot ovat ristiriitaisia. Näiden sisältöjen käsittely edellyttää myös arvolähtökohtien pohdintaa ja tunnustamista.

Peruskoulun 7. luokkataso on esimerkiksi monin tavoin otollisempi yhteiskunnallisen mielenkiinnon synnyttämiseen kuin 9. luokkataso. Oppilaat aloittavat opintonsa usein uudessa ryhmässä ja ryhtyvät useampivuotiseen yhteistyöhön aineopettajan kanssa. Tällöin olisi otollista sisällyttää opetukseen oppilaskuntatoiminnan, paikkakunnan nuorisofoorumien, poliittisen päätöksenteon ja koulun hallinnon toiminnan esittely ja nuorten sitouttaminen näihin.

Johtaisiko yhteiskuntasisältöjen aikaistaminen sitten historianopetuksen ”alistamiseen” muulle yhteiskuntaopetukselle? Voisi ajatella, että ainakin puhdasoppinen historismi kärsisi, jos historianopetuksen lomassa opiskeltaisiin yhteiskuntasisältöjä, seurattaisiin ajankohtaisia

asioita ja niihin pyrittäisiin vaikuttamaan. Toisaalta historia antaisi hyvät lähtökohdat monien yhteiskuntasisältöjen syvällisenkin tarkastelun. Tällaisia olisivat esim. demokratia antiikin historian kohdalla tai kansalaisyhteiskunnan toimintaa Suomen historian 1800-luvun lopun osalta. Kyseenalaiseksi toki joutuisi historian opiskelu systemaattisena kronologisena jatkumona ja kouluhistorian jaottelu yleiseen- ja Suomen historiaan. Paikallaan voisi olla myös harkita voitaisiinko ainejako yhteiskuntaopetuksesta poistaa, jolloin kunnat ja oppilaitokset voisivat ajoittaa ja painottaa opetusta eri tavoin esimerkiksi sen mukaan, kuinka aktiivista oppilaskuntien ja nuorisofoorumien toiminta on paikkakunnalla.

Nykyisellään yhteiskuntaopetus ei ole nuorten suosiossa. On hankala kuvitella, että yhteiskuntaopetuksen uudistaminen vähentäisi sen suosiota tai resursseja. Monikulttuuristuminen, uusi nuorisolaki, mahdollinen 16-vuotiaiden äänioikeus ja kansalaiskasvatukseen kohdistettu huomio ovat lisäämässä paineita uudistuksiin myös sisältöjen suhteen. Aineopettajien olisi syytä osallistua tähän keskusteluun ja huolehtia siitä, että alan ammattilaisten näkemykset tulisivat myös päättäjien tietoon.

Liite 1

Opettajien kokema sisältöalueiden tärkeys, varmuus niiden opettamisessa sekä arvio oppilaiden mahdollisuuksista perehtyä sisältöalueeseen 8. luokan loppuun mennessä. Luvut ovat keskiarvoja neliportaisilla asteikoilla. IEA/Civic 1999 –tutkimukseen osallistuneiden oppilaiden opettajat

	Kaikki 28 maata	Suomi	Ruotsi	Norja	Tanska	Viro	Venäjä
Oman maan perustuslaki ja valtion poliittiset instituutiot							
- tärkeys	3,34	3,27	3,22	3,24	3,32	3,46	3,65
- opettajan varmuus	2,81	3,03	3,07	2,91	2,90	2,55	3,16
-oppilaiden mahdollisuus perehtyä	2,42	1,93	3,15	2,77	2,88	2,08	3,00
Kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet							
-tärkeys	3,62	3,56	3,59	3,15	3,33	3,66	3,77
-opettajan varmuus	3,06	3,17	3,22	2,84	3,03	2,81	3,32
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,67	2,04	3,19	2,63	2,92	2,36	3,24
Erilaiset käsitykset demokratiasta							
-tärkeys	3,14	3,08	3,27	2,98	3,32	3,11	3,36
-opettajan varmuus	2,81	2,92	3,14	2,80	3,01	2,29	2,96
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,34	2,34	3,02	2,47	2,86	1,94	2,73
Erilaiset poliittiset järjestelmät							
-tärkeys	2,98	2,80	3,12	3,13	3,33	2,85	3,05
-opettajan varmuus	2,76	2,86	3,07	2,93	3,02	2,37	2,92
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,30	2,29	2,93	2,65	2,89	1,93	2,59
Vaalit ja vaalijärjestelmät							
-tärkeys	3,05	3,35	3,09	3,05	2,72	3,00	3,23
-opettajan varmuus	2,82	3,27	3,16	2,94	2,75	2,58	2,98
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,29	1,84	3,13	2,71	2,64	1,95	2,63
Oikeusjärjestelmä							
-tärkeys	3,06	3,20	3,52	3,14	3,12	3,10	3,13
-opettajan varmuus	2,52	2,69	3,33	2,71	2,76	2,20	2,71
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,13	1,71	3,49	2,59	2,77	1,83	2,51
Ihmis- ja kansalaisoikeudet							
-tärkeys	3,62	3,43	3,63	3,49	3,48	3,50	3,76
-opettajan varmuus	3,04	2,98	3,07	3,00	3,09	2,73	3,24
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,72	2,34	3,07	2,98	3,02	2,40	3,25
Kansakunnan historian merkittävät vaiheet	3,36	3,53	3,09	3,17	3,18	3,40	3,35

-tärkeys							
-opettajan varmuus	3,22	3,64	3,18	3,14	3,12	3,12	3,39
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Kansainväliset järjestöt	3,00	3,49	3,08	3,07	3,08	2,95	3,20
-tärkeys	2,90	2,70	2,87	2,93	2,95	2,87	2,90
-opettajan varmuus	2,61	2,45	2,79	2,67	2,71	2,39	2,69
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Kansainväliset ongelmat ja kansainväliset suhteet	2,27	2,27	2,74	2,51	2,77	1,95	2,47
-tärkeys	3,06	3,24	3,30	3,19	3,26	3,03	2,91
-opettajan varmuus	2,69	2,87	2,94	2,86	2,93	2,39	2,71
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Muuttoliikkeet (siirtolaisuus)	2,31	2,72	2,96	2,70	2,82	2,05	2,31
-tärkeys	2,72	2,71	2,84	2,67	3,00	2,58	2,39
-opettajan varmuus	2,61	2,80	2,64	2,55	2,94	2,24	2,35
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Taloudelliset kysymykset	2,27	2,41	2,60	2,30	2,90	1,95	1,99
-tärkeys	2,94	3,18	3,08	2,68	2,78	3,10	3,16
-opettajan varmuus	2,57	2,72	2,96	2,45	2,58	2,29	2,75
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,29	2,17	2,91	2,24	2,58	2,14	2,51
Sosiaalinen hyvinvointijärjestelmä							
-tärkeys	3,03	3,13	3,02	2,36	3,15	3,11	3,14
-opettajan varmuus	2,72	2,81	3,02	2,24	3,00	2,55	2,90
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Ammattiliitot	2,28	1,87	2,91	2,00	2,87	2,23	2,52
-tärkeys	2,62	2,66	2,62	2,81	2,74	2,58	2,56
-opettajan varmuus	2,55	2,78	3,00	2,76	2,74	2,19	2,68
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Sukupuolten tasa-arvo	1,95	1,59	2,63	2,31	2,67	1,63	2,02
-tärkeys	3,21	3,06	3,40	3,28	3,17	2,87	2,95
-opettajan varmuus	2,97	2,84	3,15	3,12	3,03	2,58	2,96
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Kulttuuriset erot ja vähemmistöt	2,52	2,11	2,96	2,91	2,94	2,13	2,55
-tärkeys	3,19	3,07	3,33	3,33	3,36	3,01	2,99
-opettajan varmuus	2,82	2,51	2,87	2,96	3,02	2,53	2,68
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Ympäristökysymykset	2,46	2,25	2,86	2,84	2,97	2,17	2,28
-tärkeys	3,41	3,02	3,35	3,13	3,29	3,33	3,42
-opettajan varmuus	2,95	2,31	2,73	2,85	2,93	2,75	3,07
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Kansalaishyveet	2,85	2,06	3,05	2,92	3,09	2,71	2,84
-tärkeys	3,22	2,73	3,58	3,34	2,78	3,12	3,42
-opettajan varmuus	2,90	2,59	3,33	3,09	2,83	2,51	3,18
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Propagandan ja manipulaation vaarat	2,56	2,00	3,24	2,98	2,81	2,24	2,99
-tärkeys	3,29	3,18	3,55	3,42	3,46	3,09	3,21
-opettajan varmuus	2,88	2,89	3,20	3,01	3,12	2,41	2,75
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä Joukkoviestimet (media)	2,34	2,45	3,08	2,71	2,99	1,93	2,21
-tärkeys	3,28	3,14	3,31	3,35	3,51	3,25	3,11
-opettajan varmuus	3,00	2,87	3,09	2,98	3,21	2,73	2,98
-oppilaiden mahdollisuudet perehtyä	2,63	2,31	2,99	2,90	3,14	2,40	2,50

Lähteet:

Suutarinen, S. 2006. Tietopainotteisen kansalaiskasvatuksen aika ohi Suomessa - Miten kansalaiskasvatus uudistetaan? Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.) Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste. Jyväskylä: PS-Kustannus, 99-124.

Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H. & Schulz, W. 2001. Citizenship and Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen. The International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Delft Nederland: Eburon Publishers.